

**Aliyyü'l-Kârî'nin Teşehhütte Şehâdet Parmağıyla İşaret Etmek
Konusundaki *et-Tedhîn li't-Tezyîn alâ vechi't-tebyîn* Adlı Risâlesinin
Çevirisi***

Orazsahet ORAZOV

Sorumlu Çevirmen/Corresponding Translator

Dr. Öğr. Üyesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku
Anabilim Dalı

Asst. Prof. Dr., Zonguldak Bülent Ecevit University Faculty of Theology Department of
Islamic Law, Zonguldak/TÜRKİYE
dostluk1991@gmail.com | orcid.org/0000-0003-1942-0120

Hatice ATALAY

Yüksek Lisans Öğrencisi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Graduate Student, Zonguldak Bülent Ecevit University Institute of Social Sciences
Department of Basic Islamic Sciences, Zonguldak/TÜRKİYE
haticeatalay1453@gmail.com | orcid.org/0000-0003-3593-3890

Öz

Bu çalışma Hanefî âlimlerinden Aliyyü'l-Kârî el-Herevî'nin (ö. 1014/1605) *et-Tedhîn li't-Tezyîn alâ vechi't-tebyîn* adlı risâlesinin tercümesidir. Risâlede tahiyâtta işaret parmağının kaldırılması meselesi incelenmektedir. Aliyyü'l-Kârî *et-Tedhîn*'den önce, yine aynı konuda *Tezyînu'l-ibâre li tahsîni'l-işâre* adlı bir risâle daha kaleme almış olup *et-Tezyîn*'de tahiyâtta parmakla işaret edileceği konusunu cumhur ulemânın görüşlerini de kapsayacak şekilde delilleri ile ortaya koymaya çalışmıştır. Bu minvalde tahiyâtta işaret yoktur, diyenleri eleştirmiştir. Karşı görüşte olan Hanefî âlimlerinden *Fıkhü'l-Keydânî*

* Çevirisi verilen risaleye dair bir inceleme Orazsahet ORAZOV tarafından uluslararası bir sempozyumda sunulmuş ve sempozyum bildiriler kitabında yayımlanmıştır. Bk. Orazsahet Orazov, "Ali el-Kârî el-Herevî'nin *et-Tedhîn li't-Tezyîn alâ vechi't-tebyîn* Adlı Risâlesi ve Lütfullah en-Nesefî el-Keydânî'ye Karşı Eleştirisi", *Uluslararası Orta Asya'dan Anadolu'ya İslâmî İlimler Sempozyumu*, ed. Murat Şimşek vd. (Karabük: Karabük Üniversitesi Yayınları, 2021), 659-672.

müellifi Lütfullah el-Keydânî'yi (ö. 750/1349) ise ağır bir şekilde eleştirmiştir. Bu eleştiriler üzerine Aliyyü'l-Kârî dönemin önde gelen âlimlerinden olduğunu ifade ettiği bir zatın mezkûr eseri okuduktan sonra aklına takılan bazı soruları kaleme aldığı bir mektubu kendisine yolladığını söylemiştir. Aliyyü'l-Kârî ise bu mektuba cevap olarak *et-Tadhîn li't-Tezyîn alâ vehî't-tebyîn* adlı risâlesini kaleme aldığını belirtmiştir. Aliyyü'l-Kârî bu risalede tahiyâtta parmakla işaretin bulunmadığını söyleyen Hanefilere ait görüşleri sıraladıktan sonra bunlara karşı kendi görüşünü ortaya koymuştur. Kendi görüşünü açıklaması sırasında ise özellikle “mutlak müctehid”, “mezhepte müctehid”, “me-selede müctehid” ve teklifi hükümlerden “mekruh” kavramlarını izah etmiş, son olarak da el-Keydânî'yi ağır ithamlarla hedef almıştır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Hukuku, Aliyyü'l-Kârî, el-Keydânî, Müctehid, Mekruh, Teşeh-hütte işaret etmek.

**Translation of Ali al-Qārî's Treatise *al-Tadhîn li al-Tazyîn alâ wajh al-tabyîn*
on Pointing the Index Finger in the Tashahhud**

Abstract

This study is the translation of the treatise titled *al-Tadhîn li al-Tazyîn alâ wajh al-tabyîn* of Ali al-Qārî al-Harawî (d. 1014/1605), one of the Hanafî scholars. The issue of raising the index finger in the *tahiyât* is examined in the treatise. Before he wrote *al-Tadhîn*, Ali al-Qārî wrote another treatise on the same subject called *Tazyîn al-ibâra li tahsîn al-ishâra*, and in that treatise he presented his evidences and the opinions of the majority of scholars in a comprehensive manner on the subject of raising the index fingers while reciting *tahiyât*, and criticized those who say that there is no raising the index finger in *tahiyât*. He heavily criticized the Hanafî jurist Lutfullâh al-Kaydânî (d. 750/1349), who is the author of *Fiqh al-Kaydânî*, and one of opponents who held the extreme point of view. Upon these criticisms, Ali al-Qārî stated that he received a letter from one of the leading scholars of his time, without mentioning his name, who read the aforementioned *al-Tazyîn* which raised certain questions in his mind. As a response to this letter, Ali al-Qārî wrote his treatise titled *al-Tadhîn li al-Tazyîn alâ wajh al-tabyîn*. In conclusion, in his treatise titled *al-Tadhîn*, after listing the views of the Hanafîs who were against raising the index finger in *tahiyât* Ali al-Qārî discussed the concepts of “absolute mujtahid”, “mujtahid in the madhhab”, “mujtahid in issues” and “makruh” one of the defining rules in Islamic jurisprudence and finally severely criticized al-Kaydânî.

Keywords: Islamic Law, Ali al-Qārî, al-Kaydânî, Mujtahid, Makruh, Raising the Index finger in Tashahhud.

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

“Ey Kerîm Olan Rabbim İlmimi Artır”

Hamd, hayır ve hidayeti gösteren, iyi olanı emreden, iyinin zıttı olan kötülüğü yasaklayan Allah'a aittir. Salât ve selam, insanlardan peşinden gelenler üzerine Allah'ın kendisine tabi olmayı gerekli kıldığı Peygamber'e olsun. Peygamber'e (a.s.) tâbi olan hidayete erer. Ondandır uzaklaşan ise dalâlete düşer, sapıtır.¹ Peygamber'in (a.s.) âline ve hidayet yıldızları² olan ve kötülüğü yok eden ashâbı üzerine de selam olsun.

Konuya gelmek gerekirse, ben namazdaki ka'de'de teşehhüt esnasında işaret parmağını kaldırmak konusunu inceleyerek bu meseleyi kapsayan bir risâle kaleme aldım.³ Söz konusu meselenin sünnette yer alan hadislerle sabit olduğunu beyan ettim. Bu konuda üç imamımızdan⁴ ve diğer dört imamdan⁵ nakledilen, hadislerle mutabık olan görüşlerin doğruluğunu izah ettim. İşaret etmeyi terk etmenin veya mekruh olduğunu söyleyenin sözünün ise yanlışlığını ortaya koydum. (Özellikle de) parmakla işareti haram kılınmış olan fiillerden kabul ederek istikamet çizgisini aşan kimseyi tan ettim/yardım. Bunun üzerine zamanımızın âlim ve şeyhlerinden olan ve birçok övgüye layık fazilet sahibi olan bir zat, bana aşağıda özetini sunduğum bir mektup yazdı.⁶

¹ el-Ahzâb 33/36.

² Aliyyü'l-Kârî burada “نجوم الهدى” (Hidâyet yıldızları) ile sahâbîlere işaret etmiş olup, zayıf olduğu söylenen bir hadise atıfta bulunmuş olmaktadır. Hadisin değerlendirmesi için bk. Yunus Apaydın, “Sahâbî Sözü'nün Hukûkî Değeri”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 4 (1990), 337; Abdullah b. Muhammed es-Süheym, *Cüz' fihî tahrîcî hadisi ashâbî ke'n-nücûmi bi eyyihim iktedeytüm ihtedeytüm ve'l-kelem alâ ulelih ve esânîdih*, (Erişim: 26.11.2021 <https://www.alukah.net/sharia/0/119691/>), 4, vd.

³ Aliyyü'l-Kârî'nin kaleme aldığı sözünü ettiği risâlenin adı *Tezyînü'l-ibâre li tahsîni'l-işâre*'dir. Bk. Aliyyü'l-Kârî, *Tezyînü'l-ibâre li tahsîni'l-işâre ve bi zeylihi “et-Tedhîn li't-tezyîn alâ vechi't-tebyîn” ve maahu “Ref'u't-te-reddü'd an akdi'l-esâbii inde't-teşehhüd” li'bnî Âbidîn*. (nşr. Osman Cuma. Taif: Damîriyye, Dâru'l-Fârûk, ts).

⁴ Aliyyü'l-Kârî burada üç imam ile Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf ve İmâm Muhammed'i kastetmiştir.

⁵ Aliyyü'l-Kârî'nin “diğer dört imam” (عن يقية الأربعة) tabirinden üçünün İmâm Mâlik, Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel olduğu anlaşılmalakla beraber, dördüncü imamın kim olduğu tam açık değildir. Bununla beraber bu hususu izah bağlamında Aliyyü'l-Kârî'nin *Tezyînü'l-ibâre*'de (s. 60) “وكذا الإمام مالك والشافعي والإمام أحمد” ibaresini zikrettikten sonra “وسائر علماء الأمصار والإعصار” ifadesine yer verdiğini belirtmek mümkündür.

⁶ Aliyyü'l-Kârî kendisine mektup yollayan âlimin ismini açıkça zikretmediğinden, söz konusu âlimin kimliği tespit edilememiştir.

[Dönemin Âlimlerinden Birisinin Aliyyü'l-Kârî'ye *et-Tezyîfi* Bağlamında

Yolladığı Mektup]⁷

Ben, mezkûr (*Tezyînü'l ibâre li tahsîni'l-işâre* adlı) risâleyi dikkatle inceledim. Risâlede kaydedilmiş faydalı bilgilerden yararlandım. Ancak görünüşe göre bende şüpheler ortaya çıktı. Bu nedenle zihnimde oluşan şüphelerden kurtulmak istiyorum. Bu şüphelerin oluştuğu konu ilim ve haşmet sahibi kimselerden olan el-Keydânî'nin (ö. 750/1349 [?]) teşehhütte parmakla işaret etmenin haram olduğu hususundaki görüşüne dair aşırıya kaçan suçlama ve zemmetme konusudur.⁸ Nitekim Hâfizüddîn Ebü'l-Berekât Ömer en-Neseî'nin⁹ tasnifi olan eski bir kitabın arkasında –ki bazı kimseler söz konusu eserin Neseî'nin *el-Vefî* (veya *el-Vâfi*) adlı eseri olduğunu belirtmişlerdir– şöyle (bilgi) bulunmaktadır:

“...Hâl böyleyken Hanefî âlimleri tarafından (teşehhütte parmakla işaret etmek konusunda) serdedilen görüşlerde birçok ihtilaf ortaya çıkmıştır. *el-Vâkiât*,¹⁰ *et-Tecnîs*,¹¹ *Muhtârâtü'n-Nevâzil*,¹² *el-Muzmerât*,¹³ *el-Velvâliciyye*¹⁴ ve *el-Fetâva'l-Kübrâ*¹⁵ adlı eserlerde ‘Teşehhütte işaret edilmez, fetva da buna göredir’ denilmektedir. *Şerhu'l-Kenz*¹⁶ adlı

⁷ Çevirisini yaptığımız bu çalışmada şöyle bir yöntem takip edilmiştir: 1. Metinde adı geçen âlimlerin kimlikleri, eser isimleri belirtilmiştir. 2. Konunun anlaşılması için yer yer dipnotta izahat yapılmıştır. 3. Metindeki konuların kolay anlaşılması için konu başlıkları konulmuştur. 4. Metne bağlı kalarak yaptığımız çeviride, konuların anlaşılmasına yardım sağlaması için tarafımızdan parantez içi kelime ve cümleler eklenmiştir.

⁸ el-Keydânî, *Fıkhü'l-Keydânî* adlı eserinde “... والإشارة بالسَّبَّابة ... وهي أربعة عشر على العموم ...” (bâb el-hamâs fî el-mohramât. ve hi أربعة عشر على العموم ... والإشارة بالسَّبَّابة ... كما هو في الحديث كامل/Beşinci bab namazda yapılması haram kılınanlar hakkındadır. Her namaz kılanı kapsayan konular on dört tanedir... Hadis ehli gibi işaret parmağı ile işarette bulunmak... tabirini kullanmıştır.

⁹ Metinde zikredilen âlimin *Kenzü'd-dekâik* müellifi Ebü'l-Berekât Hâfizüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Neseî (ö. 710/1310) mi yoksa *Akâidü'n-Neseî* müellifi Ebü Hafs Necmeddin Ömer b. Muhammed en-Neseî (ö. 537/1142) mi olduğunu tespit edemedik. Ayrıca bu âlimlere ait *el-Vefî* adlı eserin bulunduğuna dair bir bilgiye de ulaşamamıştır.

¹⁰ Eserin müellifi Ebü'l Abbâs Ahmed b. Muhammed en-Nâtûfî'dir (ö. 446/1054).

¹¹ Tam adı *et-Tecnîs ve'l mezîd fi'l fetâva* olan bu eser Burhaneddin el-Merginânî'nin (ö. 593/1197) telif etmiş olduğu vâkiat türü bir eserdir.

¹² Eser, Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Alf b. Ebî Bekr el-Fergânî el-Merginânî (ö. 593/1197) tarafından kaleme alınmıştır.

¹³ Eserin tam adı *Câmiu'l-mudmerât ve'l-müşkilât fi şerhi muhtasarî'l-İmam el-Kudûrî* olup müellifi Yûsuf b. Ömer b. Yûsuf el-Kudûrî'dir.

¹⁴ Ebü'l-Feth Abdurrahîd b. Ebî Hanîfe el-Velvâlicî'nin (ö. 540/1146) telif ettiği eserdir.

¹⁵ Ebü Hafs es-Sadrü's-şehid Ömer b. Abdilaziz b. Ömer b. Mâze el-Buhârî (ö. 536/1141).

¹⁶ Burada Aliyyü'l-Kârî'nin Ebü'l-Berekât en-Neseî'nin (ö. 710/1310) *Kenzü'd-dekâik* adlı eserinin üzerine yazılan şerhlerden hangisini kastettiği açık değildir. Ancak *Kenzü'd-dekâik* üzerine yazılan en meşhur şerh olan Ebü Muhammed Osman b. Ali ez-Zeylaî'nin (ö. 743/1343) *Tebyînü'l-hakâik şerh Kenzi'd-dekâik*'ini kastetmiş olma ihtimali vardır. Nitekim *Tebyînü'l-hakâik*'te Hanefî fakihlerden bir kısmının teşehhütte

eserde ise şöyle denilmektedir: “(tahiyyât okuyan kişi) ‘Eşhedü en lâ ilâhe illallâh’ sözünü bitirdiğinde, tercih edilen görüş işarette bulunmamasıdır.” *el-Vâkiât, el-Hulâsa*¹⁷ ve bu ikisinden başka eserlerde de benzer ifade yer almaktadır. *Şümünî*¹⁸, *İzâhu'l-islâh*,¹⁹ *ez-Zeyla*²⁰ ve *Münyetü'l-müftî*²¹ isimli eserlerde ‘İşaret etmek mekruhtur.’ denilmektedir. *ez-Zâhiriyye*²² adlı eserde ise ‘Eşhedü en lâ ilâhe illallâh sözünde işaret etmez.’ ibaresi yer almaktadır. *el-Kifâye şerhu'l-Hidâye*²³ şöyle denilmektedir: ‘Mezhebin temel görüşlerine (Zâhiru'l-usûl/Zâhiru'r-rivâye) göre teşehhütte parmak kaldırılmaz. Ebû Yûsuf'tan da benzer görüş nakledilmiştir. *Cevâhiru'l-Ahlâtî*²⁴ ‘Zâhiru'l-usûl’e göre işaret parmağı kaldırılmaz. Bu görüş el-Kâzî'den (Ebû Yûsuf) rivayet edilmiştir. Tercih edilen teşehhütte parmağı kaldırmanın mekruh olduğudur.’ *el-Attâbiyye*²⁵ adlı eserde ‘Teşehhüt esnasında işaret parmağıyla işaret edilmez. Tercih edilen görüş budur.’ *el-Giyâsiyye*²⁶ de ‘Tercih edilen parmak kaldırmamaktır, fetva buna göredir.’ denilmektedir.”

Buna benzer görüşler başka eserlerde de geçmektedir. Ayrıca bazılarının “Her mekruh haramdır” dediği bilinmektedir. Muhtemelen el-Keydânî bu görüşü (kuralı) benimsemiştir. Yine yerleşik kurallardan birisi helâli haram, haramı helâl yapmak, ancak üzerinde ittifak edilen konularda mümkün olmakta, mezhepte ihtilaf söz konusu olan fer'î konularda söz konusu olmamaktadır. Bütün bunları serdetmekten amaç ise, bu konuda iyice düşünerek araştırma yapmak ve doğru bir yöntem üzerine tercih edilen görüşü yazmaktır.

parmakla işaret etmenin mekruh olduğu görüşünü belirttikleri ifade edilmekle beraber, Zeylaî'nin işaret etmenin “güzel (hasen)” olduğunu söyleyenlerin görüşüne meylectiği anlaşılmaktadır. Bk. Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik şerh Kenzi'd-dekâik*, (Pakistan-Multân, Mektebetü'l-İmdâdiyye, ts.), 1/121-121.

¹⁷ Eserin müellifi İftihârüddîn Tâhir b. Ahmed b. Abdîrreşîd el-Buhârî'dir (ö. 542/1147).

¹⁸ Burada Aliyyü'l-Kârî, “eş-Şümünî” derken, Ebu'l Abbas Ahmed b. Muhammed eş-Şümünî'nin (ö. 872/1468) *Kemâlü'd-dirâye fi şerhi'n-Nukâye* adlı eserini kastetmiş olabilir.

¹⁹ Eserin müellifi İbn Kemâlpaşazâde (ö. 940/1534) olup Sadruşşerîa'nın (ö. 747/1346) *Şerhu'l-Vikâye*'sine yazdığı reddiyesidir.

²⁰ Aliyyü'l-Kârî'nin burada “Zeylaî”den, *Nasbu'r-râye* müellifi Zeylaî'yi mi yoksa *Tebyînü'l-hakâik* müellifi olan Zeylaî'yi mi kastettiği açık değildir. Konu her iki eserde de geçmektedir. Bk. Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik*, 1/120-121; Ebû Muhammed Abdullah b. Yûsuf *ez-Zeylaî, Nasbu'r-râye li ehâdisi'l-Hidâye*, (Cidde: el-Mektebetü'l-Mekkiyye, 2008), 1/419.

²¹ Eserin müellifi Yûsuf b. Ahmed es-Sicistânî'dir (ö. 638/1240).

²² *Fetava'z-Zahiriyye* şeklinde adlandırılan eserin müellifi Zahirüddîn Ebu Bekr b. Muhammed Ahmed b. Ömer'dir (ö. 619/1222).

²³ Eser, Ebu Muhammed Ömer b. Muhammed el-Hucendî el-Habbâzî (ö. 691/1292) tarafından telif edilmiştir.

²⁴ *Fetâvâ cevheri'l-Ahlâtî* diye bilinen eserin müellifi Burhanüddîn İbrâhîm b. Ebî Bekir el-Ahlâtî'dir (ö. ?).

²⁵ *Fetâvâ'l-Attâbiyye* şeklinde de adlandırılan eserin asıl ismi *Câmiu'l-fıkah* olup, müellifi Ahmed b. Muhammed el-Attâbî'dir (ö. 586/1190).

²⁶ *el-Fetâvâ'l-Giyâsiyye* diye bilinen eserin müellifi Davud b. Yûsuf el-Hatiptir (ö. VIII/XIV. yüzyılın başları?).

[Aliyyü'l-Kâfî'nin Kendisine Yollanan Mektuba Karşı Cevabı]

Ben derim ki; başarı Allah'tandır ve hakikate ulaşmanın yolu Allah'ın yardımındadır. Muhakkik İmam İbnü'l Hümmâm'ın (ö. 861/1457) *Fethu'l-Kadîr bi şerhi'l-Hidâye* adlı eserinde açıkladığı üzere, teşehhütte parmak kaldırmanın haramlığı ile ilgili özetle söylenebilecek söz şudur: “Hanefî meşâyihinden nakledilen görüşler hem rivâyete hem de dirâyete ters düşmektedir.”. Bunun izahı şöyledir; tahiyâtta parmakla işaret edileceği görüşü açık bir şekilde, üç imamımızdan da sabit olmuştur. Onların dışında kalanların söyledikleri ise, eski (selef) mütekaddimîn âlimlerin görüşlerine ters düşmektedir. Bunlar ancak bazı müteahhirîn âlimlerin ibâreleri sıkıntılı, tutarsız ve çelişkili olarak yaptıkları tercihlerden ibarettir.

Dirâyet konusunda çelişkili olması ise şöyledir. Nitekim teşehhütte işaret etmek Nebevî hadislerle sabit olmuştur ve önde gelen İslâm âlimlerinin (el-Eimmetü'l-İslâmiyye) görüşleri bu hususta birleşmiştir.

Sonra biz diyoruz ki, teşehhütte parmakla işaretin olmadığını söyleyen kimse, kendisinin “mutlak müctehid” veya “mezhepte müctehid” olduğunu mu iddia eder? Konumu gereği mutlak müctehid olmasına imkân yoktur. Mutlak müctehid olduğu varsayılsa bile, onun sünnete ve ümmetin âlimlerinin icmâına muhalefet etmesinden dolayı içtihadında hata ettiği söylenir. Dolayısıyla Peygamber'in (s.a.s.) “*Kim bizim emrimizde (dinimizde) olmayan bir şeyi ihdas ederse o reddolunur*” sözünden dolayı onu taklit caiz olmaz.²⁷

(Teşehhütte parmak kaldırmayı kabul etmeyen kimsenin) “mezhepte müctehid” olduğu varsayılsa, onun (görüş ortaya koyma) konumu şöyle olmaktadır. Mezhepte müctehid (ortaya çıkan) bir meselede hükme bağlanmış olan görüş (mensus) bulunmadığı zaman, mezhep imamının usul kaideleri ve yerleşmiş fer'î meseleler gereğince tahricde bulunmaktadır. Farz edelim ki, onun dışında (bir âlim, müctehid) teşehhütte işaretin bulunduğunu ortaya koymuş olsun. Bu durumda konu sahih hadislerle de desteklenmiş ise, (meseleyi) olumlu hükme bağlayan, olumsuz hükme bağlayana öncelenir.²⁸

Sonra, “meselede müctehid” olduğunu iddia eden birisi “Fetva, teşehhütte işaretin terk edilmesi üzerinedir.” şeklinde görüş belirtse, onun (görüşü) şu şekilde konumlanmaktadır. Ebû Hanîfe'den (konu hakkında) iki ayrı görüş bulunsa veya Ebû Hanîfe'den bir görüş, Sâhibeyn'den (Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed) farklı bir görüş bulunsa, o zaman meselede müctehid olan kimse için –görüş ortaya koymasına neden

²⁷ Buhârî, “Sulh”, 5.

²⁸ Bu bir kural olup Arapçası şöyledir: “المثبت مَقْدَمٌ عَلَى النَّاسِي.”

olan delile ihtiyaç duymasıyla beraber- doğru bir yöntem ortaya çıkmış olur. Çünkü müraccih (tercihi gerektiren delil) olmadan tercih, musahhîh (görüşün doğruluğunu ortaya koyan delil) olmadan da tashih makbul olmaz. Nitekim iki farklı görüşün bulunduğu farz edilse, olması gereken hadislere ve cumhur ulemânın söylediklerine uygun düşen görüşün tercih edilmesidir. Bu anlamda “Fetva, teşehhütte işaret etmek üzeredir, işaretin varlığı hususunda sünnette aksi bir durum söz konusu değildir” görüşü, her ne kadar kendilerine itibar edilen bazı meşâyihin sözlerine ters düşse bile (söylenen sebepten dolayı) tercih edilir.

Teşehhütte parmakla işaret etmenin mekruh olduğunu ortaya koyan kimsenin görüşüne gelince, o yanlışlıktan beri olma konumundan (mertebetü'n-nezâhet) uzaktır. Çünkü mekruh: “Aksi yönde ve eşit ağırlıkta tercih edilmeyen (bir delil) bulunmakla beraber, hakkında yasaklamanın (nehiy) sabit olduğu şeydir”. Mekruhun hükmü ise, Allah için terkedildiğinde sevap kazandırması, yapılmasıyla (kişiye) azap edilmesinden korkulması, (ancak) helâl sayılması halinde küfrü gerektirmemesidir. (Teşehhütte parmakla işaret hakkında) Şâri'in yasağına dair (delilin) vârit olmadığı konusunda herhangi bir şüphe yoktur. Eğer birisi bu konuda Şâri'in yasağının bulunduğunu iddia ederse, onun bu iddiaya açıklık getirmesi gerekir. Bize ise bu durumdaki delil ile onun iddiasına cevap vermek düşmektedir.

Vehme kapılan ve aklî tereddüde düşenlerin durumlarına gelince; onların teşehhütte işaretin terk edilmesi gerektiğine veyahut işaretin mekruh olduğuna dair söylemlerinin, üç imamımızdan birisinden nakledilen bir görüşe ya da hadis kitaplarında bu konuda vârit olan özel bir nehye dayanması mümkündür. Ancak bu yaklaşım, nazarî delillerle istidlalde bulunan (Ashâbü'n-nazzâr)²⁹ muteber âlimlere göre kabul görmüştür. Bu nedenle (bir şiirde şöyle denilir): “Tahtı sabitle, sonra nakşederek süsle; ışığı aç, sonra araştıır.”³⁰

Burada aşırı derecede tuhaf olan ve apaçık yadırganacak durum ise şudur. Günümüzde kendilerini dönemin faziletli kişilerinden olduklarını iddia eden birtakım insanlar, dini konularda delil ve burhan ortaya koymaksızın görüş belirten bazı mukallit kimseleri taklit etmektedirler. Bu nedenle müctehid âlimlerden aktarılan sahih görüşleri ve

²⁹ “Ashâbü'n-nazzâr” veya “Ehlü'n-nazzâr” tabiri, nazarî delillerle iştigal ettiklerinden dolayı kelâm âlimleri yanında fakihler ve fıkıh usûlü âlimleri hakkında da kullanılmıştır. Bk. Yûsuf el-Gafis, *Kitabü şerhi't-Tahâviyye*, (Erişim: 15.10.2021, <https://al-maktaba.org/book/32816/320>), 29/4.

³⁰ Şiirin Arapçası şöyledir: “فتبت العرش ثم انقش، وأسرج السراج ثم انكش” Bk. Aliyyü'l-Kârî, *et-Tedhîn*, 78. Aliyyü'l-Kârî bu şiiri zikretmekle, tahiyâtta işaret etmek konusunda tereddüde kapılanlar veya mekruh olduğunu söyleyenlerin önce delillerini ortaya koymaları ve ondan sonra bir sonuca ulaşmalarının gerektiğini ifade etmiş olmaktadır.

Peygamber’den (a.s.) nakledilen teyit edilmiş sahih hadisleri terk etmekte. Böyle kimseler Allah Teâlâ’nın kendileri hakkında “Biz babalarımızı bir din üzerine bulduk ve onların izleri üzerinden gidiyoruz”³¹ dediği kabilden olan kişilerden başkası olabilir mi?

Rivâyet ve dirâyetin ne olduğunu bilmeyen avam kimseler/el-âmmetü’l-câhiliyye (bu konulardan habersiz oldukları için) mazur kabul edilirler. Bu nedenle, kim bir âlime tâbi olursa, salim olarak Allah’a kavuşur. Bunun için Peygamber (a.s.) “Cahile bir defa, âlime ise yedi defa yazıklar olsun” buyurmuştur.³²

[Aliyyü’l-Kârî’nin el-Keydâniye Karşı Eleştirisi ve Mekruh Kavramına Getirdiği İzah]

Tahiyyâtta parmakla işaret etmenin haram olduğunu söyleyen kişi ise, bu görüşünde tek kalmıştır. Kendisi Molla Lütfullah en-Nesefî diye adlandırılmıştır. *Fıkhu’l-Keydânî*’yi şerh eden Mevlâna Şemsüddîn Muhammed el-Kuhistânî’nin (ö. 962/1555) belirttiğine göre o, “Fâzil el-Keydânî” lakabıyla meşhur olmuştur.³³ el-Keydânî’nin söz konusu görüşü ise, çirkinlerin de çirkinidir. Hatta apaçık küfürden (sayılabilecek) bir görüştür. Nitekim (el-Keydânî’nin bu yaklaşımı) sahih hadise muhâlif ve mezhep imamlarından açıkça sabit olan görüşlerine aykırıdır. Bu hususta meşâyih ve fazilet sahibi âlimler ittifak etmişlerdir. Dahası bu konuda âlimlerin icmâi oluşmuştur. Diğer taraftan kendileri haleften olup da hiçbir nakle, beyana, delil ve burhana dayanmayan, sırf, teyit edilmiş yöntemden uzak, mücerret bir hükümlerle karşı çıkmalarının ise itibara alınacak bir tarafı yoktur.

Mektupla soru soran kişinin “Her mekruh haramdır” şeklinde naklettiği cümle ise seçkin âlimlerce doğru değildir. Nitekim fıkıh usûlü âlimleri –ki el-Keydânî de usûl-cülerdendir– mekruh ile haramın arasındaki fark için şöyle demişlerdir: “Haram, kendisine muâriz (bir delil) olmaksızın hakkında nehyin sabit olduğu şeydir.” Hükümü ise, üzerinde ittifak edildiği üzere, helâl saymanın küfrü gerektirmesidir. Mekruhun tarifini ise yukarıda zikretmiştik.

Sonra bil ki, mekruh tahrîmen ve tenzîhen olmak üzere iki çeşittir. (Hanefî imamlar) bu iki çeşit mekruhun arasındaki fark hakkında ihtilafa düşmüşlerdir. İmam Muhammed’e göre –Allah kendisine rahmet etsin– (mükellef) bir fiilin yapılmasından kat’î bir delil ile men edilmişse, (o fiili yapmak) “haramdır”. Zannî bir delil ile men edilmişse, “tahrîmen mekruhtur.” Yapılması menedilmemiş olup, terkedilmesi evla ise, “tenzîhen mekruhtur.”

³¹ Zuhruf, 43/22.

³² Hadisle ilgili değerlendirmeler için bk. Aliyyü’l-Kârî, *et-Tedhîn*, 79. (Değerlendirme dipnotta geçmektedir).

³³ Ayrıca bk. Şemsüddîn Kuhistânî, *Şerhu Fıkhi’l-Keydânî* (Kazan: Kazan Üniversitesi Matbaası, 1887).

Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a göre ise, yapılması menedilmişse, (o fiili yapmak) "haramdır." Menedilmemiş olup, -cehennem ateşi ile cezalandırma olmaksızın şefaatten mahrum kalmak gibi yaparı mahrumiyete müstahak kılacak bir şekilde- harama yakın bir fiil ise, o zaman bu "tahrîmen mekruh" olur. Sahih görüşe göre at etini yemek de böyledir. (Yapılması menedilmemiş fiil) -yapanı mahrumiyete müstahak kılmayacak şekilde olup, terk edene sevap getirecek- helâle yakın bir fiil ise, bu fiil de "tenzîhen mekruh" olmaktadır. Böylece Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a göre (yapılması menedilmemiş olan) tahrîmen ve tenzîhen mekruh olabilirken, (İmam Muhammed'e göre) tenzîhen mekruh olmaktadır. İmam Muhammed'in zannî delil ile menedilmiş olduğunu söylediği tahrîmen mekruh ise, Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a göre (mekruh olmayıp), haramın kı-sımlarına girmektedir. Bu belirtilenler mezhebimizin üç imamı arasında mekruh ve ha-ram olduğu belirtilen fiillerle ilgili izahın ayrıntılarını ortaya koymaktadır.

Bu konuları inceleyen İbnü'l-Hümâm şöyle demiştir: "Haram farzın mukabilidir. Tahrîmen mekruh vacibin mukabilidir. Tenzîhen mekruh ise, sünnetin mukabilidir." Buna göre, "Her mekruh haramdır" sözü kesin bir şekilde batıl bir söz olmaktadır. Çünkü tenzîhen mekruh, yapılmasına göre terk edilmesi evla olan mekruhlardır. Dolayısıyla tenzîhen mekruh olarak ortaya konan (bir fiil için) haram tabirini kullanmak doğru olmaz. Ancak tenzîhen mekruha mecâzen haram denilmesi bunun dışındadır. Ni-tekim böyle mecâzî kullanım dilin genel mahiyetli anlamından kaynaklanmaktadır. Çünkü haram da, menedilen/yasaklanan fiil anlamında ifade edilir. Cümle içerisinde yer alan "menedilen fiil" ise bilindiği üzere tenzîhen mekruh, tahrîmen mekruh ve ke-sin haram anlamlarının hepsine şamil olabilmektedir.

Hâl böyleyken birisi, mübahlığı konusunda ittifak edilen bir fiil için, hatta üze-rinde icmâ bulunan müstehap bir fiil için "haramdır" dese³⁴ ve kendisi "haramdır" sözü ile tenzîhen mekruhu kastettiğini iddia etse, hiç şüphesiz onun bu sözü kabul edilmez. Doğrusu biz (böyle konularda) zahirleriyle hükmederiz. Gizli olanları bilen ise, Allah'tır.

Elbette (bu iddiayı ileri süren şahsın uhrevî bakımından) cezaya çarptırılacağı dü-şünülmez. Ancak bu durum Allah ile onun arasındadır. Sonuçta bizim ele aldığımız bu meselenin, hakkında ihtilaf söz konusu olan fer'î meselelerden olduğu anlaşılmıştır.

Neticte itibariyle bizim incelemelerimize göre tahiyâtta (parmakla) işaret ko-nusu, üzerinde müstehâb olduğu ittifak edilen fiillerdendir. Meşâyıhtan olup da el-Keydânî dışındaki aksi görüş sahipleri ile ilgili son kertede onları mazur saymak adına (غاية العذر) şöyle denilebilir: "O âlimlere (Hanefî) imamlardan sarîh bir nakil ulaşmamış,

³⁴ Aliyyü'l-Kârî burada "üzerinde icma sağlanmış müstehap olan bir fiil" derken, teşehhütte parmakla işaret etmeyi kastetmektedir.

Peygamber’den (a.s.) rivâyet edilen sahih bir hadis gelmemiştir.” Aksi halde bir Müslüman için nasıl olurda *Sahih-i Müslim* ve diğer muteber kaynak eserlerde ve de farklı tarikleriyle beraber güvenilir kitaplarda yer alan, ayrıca sahabeden –Allah Teâlâ onların tümünden razı olsun– bir cemaat tarafından nakledilen bir hadisi duyduktan sonra (o hadise karşı gelmesinden dolayı) kendisine hoşgörü ile davranılabilir. Ayrıca İmâm Muhammed –Allah rahmet etsin– gibi birisinin *Muvatta’*’da bu konuda sahih bir hadis nakletmesine ve “Bu Ebû Hanîfe’nin –Allah rahmet etsin– ve benim görüşümdür” demesine rağmen... Tüm bunlara ilave olarak (zikri geçen Hanefî imamlardan) başka diğer müctehid âlimler ve selef-i sâlihînden olan zatlara da (karşı gelinmiş olmaktadır). Dolayısıyla tüm bunlardan yüz çevrilerak teşehhütte parmakla işaret etmenin haram olduğunu söylemek pervasızca davranmak değil midir? Eğer ki burada el-Keydânî’nin bahanesi/özrü basit bir gerekçeden dolayı ise o zaman onun cehaleti ortaya çıkmış olur. Ancak bu özür hakkaniyet sahibi kimselerin nazarında mazur görülecek türden değildir.

Sonuç olarak maksat ve doğru yol aşikâr olduktan sonra, sana düşen sünnete tâbi olman ve imamların görüşüne uymandır. Ayrıca selef (mütekaddimin âlimlere) karşı gelen halefin (müteahhirin âlimlerin) tutarsız görüşünden sakınman ve dikkatli olman gerekir. Allah bizi de sizi de doğru ve dengeli olan yoluna yönlendirsin. Hamd, yüce ve büyük olan Allah’a mahsustur. Salât ve selâm övgüye layık vasıfları şahsında toplayan (Kerîm olan) Allah’ın Peygamberi’ne olsun. (Ey Allahım) akıbetimizi en güzel bir şekilde sonlandır ve bizleri en yüce makama ulaştır.

Kaynakça

- Aliyyü’l-Kârî. *et-Tedhîn li’t-Tezyîn alâ vechi’t-tebyîn*. nşr. Osman Cuma. Taif: Damîriyye, Dâru’l-Fârûk, ts.
- Aliyyü’l-Kârî. *Tezyînu’l-ibâre li tahsîni’l-işâre ve bi zeylihi “et-Tedhîn li’t-tezyîn alâ vechi’t-tebyîn” ve maahu “Refu’t-tereddüd an akdi’l-esâbii inde’t-teşehhüd” li’bni Âbidîn*. nşr. Osman Cuma. Taif: Damîriyye, Dâru’l-Fârûk, ts.
- Apaydın, Yunus. “Sahâbî Sözüünün Hukûkî Değeri”. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 4 (1990), 323-353.
- Gaffs, Yûsuf. *Kitâbü şerhi’t-Tahâviyye*, 29/4, erişim: 15.10.2021. <https://al-maktaba.org/book/32816/320>
- Keydânî, Lütfullah en-Neseî, *Fıkhü’l-Keydânî*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Ali Ulvi Ermiş Koleksiyonu, (1924), no. 535.
- Kuhistânî, Şemsüddîn. *Şerhu Fıkhî’l-Keydânî*. Kazan: Kazan Üniversitesi Matbaası, 1887.
- Orazov, Orazsahet. “Ali el-Kârî el-Herevî’nin et-Tedhîn li’t-Tezyîn alâ vechi’t-tebyîn Adlı Risâlesi ve Lütfullah en-Neseî el-Keydânî’ye Karşı Eleştirisi”. *Uluslararası*

- Orta Asya'dan Anadolu'ya İslâmî İlimler Sempozyumu. ed. Murat Şimşek vd. 659-672. Karabük: Karabük Üniversitesi Yayınları, 2021.
- Özel, Ahmet. "Ali el-Kârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/403-405. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Süheym, Abdullah b. Muhammed. *Cüz' fihî tahrîcû hadisi ashâbî ke'n-nücûmi bi eyyihim ik-tedeytüm ihtedeytüm ve'l-keâm alâ ilelih ve esânîdih*. Erişim: 26.11.2021 <https://www.alukah.net/sharia/0/119691/>
- Zeylaî, Ebû Muhammed Osmân b. Alî. *Tebyînü'l-ḥaḳâik şerh Kenzi'd-dekâik*. 6 cilt. Pakistan-Multân: Mektebetü'l-İmdâdiyye, ts.
- Zeylaî, Ebû Muhammed Abdullah b. Yûsuf. *Nasbu'r-râye li ehâdisi'l-Hidâye*. 5 cilt. Cidde: el-Mektebetü'l-Mekkiyye, 2008.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur./It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Çıkar Çatışması/Competing Interests: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan ederler./The authors declare that have no competing interests.

Finansman/Funding: Yazarlar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadıklarını kabul ederler./The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Yazar Katkıları/Author Contributions: Çalışmanın Tasarlanması/Conceiving the Study: OO (%90), HA (%10), Veri toplanması/Data collection: OO (%90), HA (%10), Veri Analizi/Data Analysis: OO (%65), HA (%35), Çevirinin Yazımı/Writing up: OO (%30), HA (%70), Yazının Gönderimi ve Revizyonu/Submission and Revision: OO (%70), HA (%30).
